

Практика
Європейського суду
з прав людини

Пілотні рішення Європейського суду з прав людини по статті 3 Європейської конвенції: порівняльний аспект.

Мирослава Антонович

У статті проаналізовано два пілотні рішення Європейського суду з прав людини «in strict sense» щодо порушення статті 3 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод проти Росії та проти Італії. Зроблено висновки щодо виявлених Судом структурних та системних проблем, запропонованих ним засобів правового захисту та наслідків прийняття цих пілотних рішень для подібних справ, що знаходяться на розгляді Суду.

The article deals with pilot judgments of the European Court of Human Rights (hereinafter – ECtHR) in the strict sense on violation of article 3 of the European Convention on Human Rights (hereinafter – ECHR) in which in accordance with rule 61 § 3 of the Rules of the Court it is identified in the operative provisions of the judgment both the nature of the structural or systemic problem or other dysfunction and the type of remedial measures that the state concerned must adopt at the domestic level.

Пілотні рішення Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ) як метод ідентифікації та вирішення структурних проблем щодо порушень прав людини у справах, які повторюються проти багатьох країн – сторін Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (надалі – ЄКПЛ), передбачені в Регламенті ЄСПЛ [1]. Хоч перше пілотне рішення по справі *Broniowski v. Poland* було прийняте ще 2004 року щодо порушення права власності на землю, яке торкалось понад 80000 людей [2], ці рішення продовжують залишатись у центрі уваги дослідників права ЄКПЛ та юристів-практиків. З одного боку, проти деяких країн – сторін ЄКПЛ вже прийнято по декілька пілотних рішень за різними статтями ЄКПЛ, з іншого боку, по декілька пілотних рішень прийнято по окремих статтях ЄКПЛ проти різних країн. Порівняльний аналіз пілотних рішень щодо окремих країн був предметом декількох досліджень [3; 4], однак цікавим буде проведення порівняльного дослідження пілотних рішень ЄСПЛ по окремих статтях ЄКПЛ, зокрема, по статті 3, яка входить в число статей, щодо порушення яких надходить найбільше звернень до ЄСПЛ.

Метою даної статті є аналіз пілотних рішень ЄСПЛ по статті 3 ЄКПЛ щодо нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження з ув'язненими. Зокрема, порівнюватимуться структурні проблеми; заходи, які були запропоновані ЄСПЛ у цих пілотних рішеннях урядам держав для їх імплементації; та наслідки цих пілотних рішень для схожих скарг, поданих до ЄСПЛ.

Відповідно до правила 61 «Процедура пілотних рішень» Регламенту ЄСПЛ, яким було доповнено Регламент в 2011 р., «the Court may initiate a pilot-judgment procedure and adopt a pilot judgment where the facts of an application reveal in the Contracting party concerned the existence of a structural or a systemic problem or other similar dysfunction which has given rise or may give rise to similar applications». Згідно з § 3 правила 61, «the Court shall in the pilot judgment identify both the nature of the structural or systemic problem or other dysfunction as well as the type of remedial measures which the Contracting Party concerned is required to take at the domestic level by virtue of the operative provisions of the judgment» [1]. Таку процедуру пілотних рішень порівнюють зі справами, що становлять значний суспільний інтерес – «class actions», оскільки пілотні рішення є засобом вирішення великої групи ідентичних справ, які виникають з однієї системної проблеми [5].

ЄСПЛ прийняв два пілотні рішення щодо порушення «in strict sense» статті 3 ЄКПЛ, у яких відповідно до § 3 правила 61 в резолютивній частині рішення (in the operative provisions – the conclusion) вказується на природу системної проблеми і на вид заходів правового захисту (the type of remedial measures), які мають бути

вжиті відповідною державою. В цілому, було більше справ, у яких вказувалось на системну проблему згідно зі статтею 3 ЄКПЛ і на необхідність вжиття відповідних заходів, однак у мотивувальній частині рішення (in Court's reasoning).

ЄСПЛ прийняв два пілотні рішення «in strict sense» у справах *Ananyev and Others v. Russia* у січні 2012 р. та *Torreggianni and Others v. Italy* у січні 2013 р. В обох рішеннях вказувалось на системне порушення статті 3 ЄКПЛ, а саме, умов утримання у місцях досудового ув'язнення. Визнаючи неминучість до певної міри страждань і принижень в контексті будь-якого позбавлення волі, ЄСПЛ роз'яснив, що відповідно до статті 3 ЄКПЛ, держави зобов'язані забезпечити, щоб особа утримувалась в умовах, які були б сумісними з повагою до людської гідності, щоб спосіб і метод застосування цього заходу не піддавали її стресові такого рівня, який би перевищував неминучий рівень страждань в умовах утримання, і щоб з врахуванням практичних вимог ув'язнення її здоров'я та благополуччя були адекватно забезпечені. Обговорюючи проблему переповнення місць утримання, ЄСПЛ зазначив, що надання менш ніж трьох квадратних метрів площі для ув'язненого завжди розглядалось Судом як порушення статті 3 ЄКПЛ.

Щодо Росії, вказувалось на гостру нестачу особистого простору в камерах попереднього ув'язнення, брак спальних місць, обмежений доступ до світла та свіжого повітря тощо [6]. ЄСПЛ вказав на три ключових елементи в порушенні прав Ананьєва і Башірова щодо умов утримання згідно зі статтею 3: а) кожному ув'язненому повинно бути надано окреме спальне місце у камері; б) кожен ув'язнений повинен мати в своєму розпорядженні принаймні три квадратні метри площі; в) камера має бути достатньо великою, щоб утримувані могли вільно рухатись між предметами меблів. Крім того, ЄСПЛ вказав на брак належних прогулянок (outdoor exercises), що розглядалось як обтяжуюча обставина в умовах, коли заявники скаржились на відсутність свободи пересування в камерах. Було також зазначено, що необхідно забезпечити в камерах природне світло і доступ свіжого повітря, а також надати утриманим належні санітарні вигоди [6].

В пілотному рішенні зазначалось, що порушення Росією статті 3 і статті 13 (право на ефективний засіб правового захисту) ЄКПЛ було виявлено Судом у більш як 80-ти рішеннях проти Росії, починаючи з 2002 р., і ще понад 250 аналогічних справ проти Росії знаходились на розгляді ЄСПЛ на час прийняття даного пілотного рішення. На основі цього ЄСПЛ постановив, що неадекватні умови попереднього утримання були системною проблемою в Росії [6].

У пілотному рішенні щодо Італії зазначалось, що умови утримання в багатьох італійських в'язницях були несумісними зі статтею 3 ЄКПЛ, а саме переповненість в'язниць мала структурну і системну природу, оскільки стала результатом прийняття Прем'єр міністром Італії декларації про надзвичайний стан у 2010 році [7]. В цілому, декілька сотень звернень проти Італії знаходились на розгляді ЄСПЛ на час прийняття цього пілотного рішення щодо порушень статті 3 ЄКПЛ.

Хоч в обох пілотних рішеннях констатувалось порушення державами статті 3 ЄКПЛ щодо невідповідних умов утримання в місцях позбавлення волі, однак заходи правового захисту та терміни, які ЄСПЛ вирішив надати для їх впровадження, для обох країн виявились різними. Російські органи влади у співпраці з Комітетом міністрів Ради Європи повинні були протягом шести місяців з дня, коли пілотне рішення стало остаточним, впровадити превентивні та компенсаторні заходи щодо звинувачень у порушеннях статті 3 ЄКПЛ, вказаних у даному рішенні. Італійському уряду надавався рік від дати, коли пілотне рішення набуло чинності, для вжиття ефективних національних заходів правового захисту або таких заходів, які надали б адекватне і достатнє відшкодування шкоди у випадках переповнення в'язниць.

Застосовуючи процедуру пілотного рішення, ЄСПЛ передбачив у деталях, яким чином Російський уряд повинен виконувати рішення і виправляти системні порушення прав людини в зазначеній сфері. Зокрема, Росію було зобов'язано вжити таких заходів: покращити умови утримання шляхом зняття товстих решіток з вікон камер, збільшення кількості душевих кабін, відокремлення туалетів у камерах тощо; змінити правову базу щодо попереднього утримання, а також відповідні відносини і практику; визначити максимальну місткість кожної в'язниці для попередження переповнення; забезпечити жертвам право на подання скарг та отримання компенсації за неналежні умови утримання в слідчих ізоляторах.

В обох пілотних рішеннях ЄСПЛ ідентифікував першопричину переповнення у місцях попереднього ув'язнення як надмірне використання і тривалість досудового утримання під вартою без достатніх на те підстав. ЄСПЛ зазначив, що позбавлення волі до судового розгляду повинно бути винятком, а не правилом.

Наслідки прийняття пілотних рішень щодо подібних справ, які знаходились на розгляді ЄСПЛ, для обох країн також виявились різними. У пілотному рішенні щодо Росії ЄСПЛ вирішив не відкладати розгляд аналогічних скарг, які вже були визнані прийнятними за статтею 3 ЄКПЛ, а саме, ЄСПЛ у пілотному рішенні *Ananyev and Others v. Russia* зобов'язав Росію забезпечити якнайшвидше врегулювання 250 справ, які знаходились на розгляді в ЄСПЛ, впродовж дванадцяти місяців. Отже, на відміну від багатьох своїх пілотних рішень, ЄСПЛ не відклав розгляд подібних справ проти Росії, що вже були визнані прийнятними, «залишаючи їх в активній стадії як невідповідне нагадування Росії про необхідність виконання пілотного рішення» [5].

Що ж до Італії, ЄСПЛ у пілотному рішенні *Torreggiani and Others v. Italy* вирішив, що розгляд скарг, які торкалися виключно переповнення в італійських в'язницях, буде призупинено на один рік, протягом якого Італійська влада повинна вжити відповідні заходи на національному рівні.

Отже, застосування ЄСПЛ процедури пілотних рішень щодо скарг, які торкаються порушень, що мають системний характер, спрямовано на підвищення ефективності роботи Суду і, як свідчить практика, в більшості випадків держави адекватно реагують на такі рішення. Проведений порівняльний аналіз двох пілотних рішень ЄСПЛ по статті 3 ЄКПЛ проти Росії і проти Італії, в резолютивній частині яких було вказано на системне порушення умов утримання в'язнів в місцях досудового позбавлення волі, свідчить про те, що незважаючи на порушення одного і того ж матеріального права ЄКПЛ, існують різні національні особливості здійснення та захисту цих прав. ЄСПЛ у своїх пілотних рішеннях вказав на необхідність вжиття різних заходів правового захисту в Росії та в Італії і надав різні терміни для виконання цих пілотних рішень. ЄСПЛ також по різному підійшов до аналогічних скарг проти Росії та Італії, які знаходились на розгляді Суду. Відклавши на рік розгляд справ по статті 3 ЄКПЛ проти Італії, ЄСПЛ вирішив продовжити розгляд подібних скарг проти Росії.

Цікавим питанням залишається реакція держав на пілотні рішення ЄСПЛ, що потребує окремого дослідження. Адже на основі того, як держави виконують пілотні рішення, можна говорити про ефективність цієї процедури. Як нещодавно зазначив ЄСПЛ, такої ж процедури пілотних рішень буде дотримано при розгляді понад 8000 скарг щодо порушення права на пенсійне забезпечення в Угорщині та в інших справах щодо системних порушень прав людини. Це ще раз підтверджує важливість застосування процедури пілотних рішень в практиці ЄСПЛ.

1. European Court of Human Rights. Rules of the Court. [Електронний ресурс станом на 16.03.2013]. Режим доступу: http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/6AC1A02E-9A3C-4E06-94EF-E0BD377731DA/0/REGLEMENT_EN_2012.pdf
2. European Court of Human Rights. Pilot Judgments. [Електронний ресурс станом на 16.03.2013]. Режим доступу: <http://ebookbrowse.com/fiches-arrets-pilotes-en-pdf-d345788238>
3. Мелешевич А.А., Форстейн К. Порівняльний аналіз пілотних рішень Європейського суду з прав людини щодо України та Росії // Наукові записки НаУКМА. – 2012. – Т. 129: Юридичні науки. – С. 32-50.
4. Burke I. Russia scrambles to improve detainee rights record under ECHR guidance. [Електронний ресурс станом на

- 16.03.2013]. Режим доступу: http://rapsinews.com/judicial_analyst/20130109/265853623.html
5. Windsor M. Case Watch: Pretrial Detention, Pilot Judgment and the European Court of Human Rights. [Електронний ресурс станом на 19.03.2013]. Режим доступу: <http://www.opensocietyfoundations.org/voices/case-watch-pretrial-detention-pilot-judgments-and-the-european-court-of-human-rights>
6. Case of Ananyev and Others v. Russia (Applications nos. 42525/07 and 60800/08). [Електронний ресурс станом на 23.03.2013]. Режим доступу: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-108465#{"itemid":\["001-108465"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-108465#{)
7. *Torreggiani and Others v. Italy* (application no. 43517/09).

Summary

The article deals with pilot judgments of the European Court of Human Rights (hereinafter – ECtHR) in the strict sense on violation of article 3 of the European Convention on Human Rights (hereinafter – ECHR) in which in accordance with rule 61 § 3 of the Rules of the Court it is identified in the operative provisions of the judgment both the nature of the structural or systemic problem or other dysfunction and the type of remedial measures that the state concerned must adopt at the domestic level. In these two judgments: *Ananyev and Others v. Russia* (2012) and *Torreggiani and Others v. Italy* (2013) the ECtHR decided that there was a recurring structural problem of inadequate conditions of detention with dysfunction in the prison system at the root.

The author compares measures which were required by the ECtHR in these two cases. The Russian authorities were to create in cooperation with the Committee of Ministers within six months from the date on which the judgment became final a binding time frame for implementing preventive and compensatory measures in respect of violations of article 3 of the ECHR. The Italian authorities are to bring about the creation of an effective remedy capable of affording adequate and sufficient redress in cases of overcrowding in prison within one year from the date on which the judgment became final.

The follow-up in these two cases also turned out to be different. While in the pilot judgment against Russia the ECtHR has decided not to adjourn the examination of similar applications pending before it, in case against Italy the ECtHR ruled that examination of applications dealing solely with overcrowding in Italian prisons would be adjourned during that period pending the adoption by the domestic authorities of measures at national level.

The author comes to the conclusion that though a pilot-judgment procedure of the ECtHR in most cases turned out to be successful, for determining the efficiency of this procedure the thorough research is needed of the implementation of both long-term initiatives and short-term measures adopted by states after pilot judgments of the ECtHR against them.